

AUTONOMIE VŮLE V ANTICKÉM ŘÍMĚ: OTROK VERSUS OTROKÁŘ

LUCIE OBROVSKÁ

Masaryk University, Faculty of Law, the Czech Republic

Abstract in original language:

Z právního hlediska je obecně otázka autonomie vůle, míra svobody jednání, velice zajímavou, zejména v kontextu soukromoprávních disciplín. Míra autonomie vůle v různých typech jednání je ovšem sledovatelná z pohledu dnešní právní vědy jedině za situace, že přijmu zásadu rovného postavení stran právního stavu, případně jinak vyjádřeno – zákazu diskriminace.

Key words in original language:

Otrok; otroctví; otrokář; libertin; propuštěnec; odpovědnost; autonomie

Abstract:

From the legal aspect, the question of the autonomy of the will, the extension of free acting generally is very interesting, in particular in the context of private law disciplines. Nevertheless, the extension of autonomy of the will in different kinds of actings is to be observed from the contemporary law viewpoint only if we admitt the principle of the equality of the law sides, in other words – if we exclude any discrimination

Key words:

Slave; slavery; slaver; libertin; dischargee; responsibility; autonomy

1. ŘÍMSKÝ POSTOJ K OTROKŮM: LIDSKÁ BYTOST, NEBO VĚC?

Z právního hlediska je obecně otázka autonomie vůle, míra svobody jednání, velice zajímavou, zejména v kontextu soukromoprávních disciplín. Míra autonomie vůle v různých typech jednání je ovšem sledovatelná z pohledu dnešní právní vědy jedině za situace, že přijmu zásadu rovného postavení stran právního vztahu, případně jinak vyjádřeno – zákazu diskriminace.

Tato právní premisa, která je vlastně podmínkou dodržení autonomie vůle, neplatila ale stále a ve všech typech společnosti. Takovou společností je také antický Řím. Jak víme, zde zásada rovnosti neplatila, resp. pochopitelně platila v rámci soukromého jednání mezi dvěma plnoprávními občany, což znamenalo, že muselo jít o osoby, které se honosily římským občanstvím. Na území Říma ovšem žila řada dalších subjektů, jako jsou Latinové, peregrini, otroci. Mezi Římany, tedy občany, zásadu rovnosti vidět lze. Proč? Občané jsou totiž oba subjekty práva. Rovnost ale už neshledáváme ve vztahu pán: otrok, neboť totiž otrok není subjektem, nýbrž objektem práva. Tedy nemůže jednat, naopak: ve smlouvě se jedná o něm, je zcizován, pronajímán apod. Platí ovšem právě uvedené sto procentně vždy?

Ani Římané s takto propracovanou koncepcí otroka jako věci, ostatně tato nebyla ve starověkém světě výjimkou, nemohli nevidět, že přece jen jde o bytost nadanou vůlí. Jinými slovy: otrok neudělá vždy za všech okolností to, co chce otrokář. Ne vždy je otrok jen nástrojem pánovy vůle k vykonání například zločinu, tj. za takové situace by byl vražedným

nástrojem. Následující situace jsou tedy výjimkami z uvedené zásadné premisy o otroku jako věci : *servus nullum caput habet*. Pokusím se tedy vyvrátit, že otrokovo jednání nemá žádné právní následky, neboli: že otrok nedisponuje svobodnou vůlí, která má právní důsledky. Římané otroky pohrdali: byli pro ně sice lidskými bytostmi, ale podřadnými. Jediným účelem jejich bytí byla podle římského pojetí skutečnost, že měli namísto samotných římských občanů dělat podřadnou, rozuměj fyzickou práci.

Až později, a s velkým neporozuměním, se objevuje Senecovo zamyšlení nad tím, že také otroci jsou lidskými bytostmi a Římané nemají důvod se nad ně povyšovat. Ve 47. listě svých dopisů Lucilliovi Seneca píše:

„Někdo bude namítat: ‚jsou to otroci‘. Ale lidé. ‚Otroci.‘ Ale spolubydlící. ‚Otroci.‘ Ale poníženi přátelé. ‚Otroci.‘ Vlastně spoluotroci, uvážíš-li, že si s Tebou může osud pohrát přesně tak, jako s nimi. Proto se posmívám těm, kteří pokládají za potupné hodovat se svým otrokem. Proč? Jen zcela zpupný zvyk obklopil hodujícího pána zástupem stojících otroků.“

2. OTROK JAKO NÁSTROJ PÁNOVY VŮLE

Kromě toho Římané se začali otroků čím dál víc bát: logicky čím více otroků bylo, tím větší obavy panovaly z narůstajícího počtu povstání. Proto také přijímali předpisy, jejichž účelem bylo otroky co nejvíce zastrašit. Příkladem takového předpisu bylo *senatusconsultum Silanianum*, podle kterého za situace, že byl zavražděn pán a otroci neprokázali, že mu přispěchali na pomoc, byli všichni otroci v domě mučeni a popraveni. Otrokovo jednání bylo tedy tímto drastickým ustanovením založeno na presumpci viny. Předpis byl vydán těsně po přelomu letopočtu, je tedy patrné, že jsme daleko do doby, kdy bude (ve 4. století) uznaným a posléze státním náboženstvím prohlášeno křesťanství. Totiž teprve křesťanství a jeho humanistické zaměření přiměje panovníky, aby začali přijímat legislativní akty, které nikoli podporují, ale naopak zabraňují otrokářům v přílišné krutosti vůči otrokům.

Nicméně i uvedený právní předpis předpokládá, že otrok je bytost, která je nadána vůlí: a navíc, tato vůle může být vedena zcela opačnými zájmy, než vůle pánova. Tento závěr můžeme konstatovat už vzhledem k uvážení, že byť zde vycházíme z koncepce presumpce viny, otrok přece jen má možnost se exkulovat, resp. dokázat svou nevinu. To je poměrně výjimečné: obecně Římané vždy otroky podezírali, že jsou lstiví a nepředvídatelní – nikdy jim nelze důvěřovat. To jinými slovy znamená, že si byli velice dobře vědomi toho, že otrok není jen slovy Varronovými „nástrojem mluvícím“.

Zpět ale k procesnímu právu obecně: už skutečnost, že se otrok může stát „důkazním prostředkem“ přeci naznačuje naše uznání, že má rozumové schopnosti, paměť, úsudek atp., aby mohl například ve prospěch pána svědčit na soudě. Toto platilo pochopitelně nejen v Římě. Tureček například uvádí, že také v Egyptě mohl otrok vypovídat jako svědek na soudě, a to nejen ve prospěch pána, ale i proti němu. Čili to je moment, kdy už vůbec nespojujeme vůli a projev vůle pána a otroka. Přitom ale nelze pominout, že stojí-li proti sobě výpověď otroka a svobodného, bude jako věrohodnější výpověď druhá. Všeobecně se ale uznává, že otrokovo jednání i usuzování je autonomní, jinak by totiž nemohl být vyslyšen a nemohl by sloužit právě jako svědek. Ostatně i to, že otrok byl specifickým subjektem výše popisovaného *senatusconsulta*, naznačuje jeho způsobilost stát se subjektem procesního práva.

Nepochybně je ale otrokovo postavení v procesním právu velmi specifické ve srovnání s jinými osobami. Nejen v právu soukromém, ale v určitém aspektu i v právu trestním je otrok

vlastně stále pánovým nástrojem: jestliže v rámci obchodních smluv může pro pána uzavírat smlouvy, také v trestní oblasti se může stát nástrojem pánovy vůle. Tedy může vlastně i být jeho vražedným nástrojem. V takovém případě je ale, zdá se, koncepce pánovy moci nad otrokem, takřkajíc dovedena do konce. Pán může otrokovi poroučet, otrok ho musí poslechnout. Vykoná-li ale z pánova rozkazu otrok trestný čin, není odpovědný otrok, ale pán. Ten je vlastně hybatelem děje, mozkiem celého deliktu. Otroky také umí myslet - a římské právo to dokazuje už jen tím, že otroky také v soudních řízeních vyslýchá - a jeho jednání může obsahovat volní složku, zpravidla se ale pána bojí, a tak jej poslechne ve všem. Z toho důvodu musí být před spravedlivost pohnán otrokář: zdá se to poměrně logické.

Otrok v rámci procesu může být dokonce i křivě obviněn, což je opět důkaz toho, že je vlastně jakoby v pozici jakékoli jiné osoby, tedy že jej shledáváme bytostí nadanou jednoznačně vůlí. Obojí, tedy toto křivé obvinění, jakož ale i odpovědnost za případný delikt spáchaný rukou otroka, naznačuje Tacitus: „Zatím se jim náhodou do cesty namanul Verginiův otrok a byl křivě obviněn jako vrah najatý na Vitellia, i hnali se vojáci do hodovní síně a žádali Verginiovu smrt.“ Všimněme si tedy, žádá se smrt otrokáře, protože se předpokládá, že on přiměl svého otroka, aby zabíjel.

Že tedy nese za deliktní jednání otrokovo odpovědnost pán, je nasnadě. Obdobně je tomu ostatně v případě deliktního jednání jeho dítěte. Na pána otroka, resp. patera familias, se v takovém případě uplatní actio poenalis. Pán nebo pater se ale také odpovědnosti může zbavit, a sice skrze tzv. noxae datio (někdy také noxae deditio), tj. postupem, kdy osobu odpovědnou za delikt vydá poškozenému. Zde je patrné ovlivnění koncepcí osobního ručení, tj. osoba jakoby propadá osudem do rukou poškozeného. Je jasné, že posléze je tato koncepce opouštěna a nahrazena pokutou.

3. OTROK JAKO ŽALOBCE PROTI PÁNOVI?

Jak je to s možností žalovat? Má tedy otrok aktivní žalobní legitimaci? Obecně platí jak pro právo veřejné, tak soukromé, že nikoli. Ale jsou výjimečné případy, kdy právo dokonce i otrokům přiznává procesní způsobilost. Když pomineme, že v rámci dnešními slovy řečeného trestního procesu je otrok žalován, vyslýchán a trestán, tj. má de facto plnou procesní způsobilost, pochopitelně v soukromém právu tuto „možnost“ nemá. Může svého pána žalovat jen ve zcela výjimečných případech: jestliže se otrokář dopustí incestu nebo znásilnění.

Tato otázka vystoupení proti pánovým zájmům je zajímavá. Obecně bychom čekali, že otrok bude vypovídat pro pána. Ovšem musíme si také uvědomit, že zvláště v trestních věcech bylo pro vyšetřující velice výhodné, že otrok vzhledem k podílu času, který stráví po boku pána, ví o jeho životě mnoho podrobností. Proto je také při vyšetřování některých velmi specifických trestných činů (crimen maiestatis) potřeba, aby otrok vypovídal ve veřejném zájmu, což mohlo současně znamenat povinnost vypovídat proti pánovi. Jelikož ale nebylo možné, aby byl mučen a byla tak získána výpověď proti pánovi u hrdelních zločinů , vyzrál na celou věc císař Tiberius. Ten totiž poručil, aby byli tito otroci po jednom prodání do rukou právního zástupce státu. Tacitus (Analles, II, 30) z toho dovozuje, že jednoznačným úmyslem byla možnost vyslýchat pak otroky, aniž by bylo zmíněné pravidlo senátu porušeno.

Výše uváděné Tiberiovo opatření o prodeji otroků do rukou státu se zažilo: Tacitus uvádí jeho použití i na jiném místě (Analles, III, 67): „I Silanovy otroky koupil právní zástupce státu, aby mohli být vyslýcháni na mučidlech; a aby nikdo z příbuzných nemohl obžalovanému přispět,

podstrkovala se ještě žaloba pro urážku Veličenstva - pouto, zavírající každému ústa...“ Při takovém postupu je tedy jasné, že z otroka soukromého se stává otrok veřejný, státní.

Vyjma výjimečných situací, jako bylo spáchání incestu nebo znásilnění pánem či problematika *crimen maiestatis*, platí, že otrok není procesní stranou. Jestliže není tedy na místě *actora*, ani *rea*, může už pak sloužit pouze jako důkazní prostředek. Vyslýchání otroků jako svědků v kauzách trestních popisují níže.

Jak tato problematika vypadala v civilních sporech? Bylo dovoleno, aby pán přizval, nebo lépe řečeno navrhl jako důkaz výpověď otroka. Nabízí se zde, že otrok bude vypovídat ve prospěch pána, ale možná stojí za úvahu i myšlenka, že otrok vypovídá lživě pro pána, protože mu to pán přikázal a otrok se bojí, jak by ho pán potrestal, kdyby jej poškodil tím, že by vypovídal pravdivě. Tedy jinými slovy je otázkou, do jaké míry může být soud přesvědčen o věrohodnosti takové výpovědi.

Digesta ostatně na tuto otázku odpovídají poměrně jasně: zabývají problematikou otroků jako svědků v civilním řízení na více místech. Jednak podle *Lucinia* (D 22, 5, 6-7) „*idonei non videntur esse testes, quibus imperari potest ut testes fiant*“, tedy Ti, kterým můžeme přikázat, aby se stali svědky, zřejmě nejsou spolehlivými (*idonei*) svědky.

A taktéž v následujícím fragmentu přikládá *Modestinus* pramalý význam otrocké výpovědi: „*servi responso tunc credendum est, cum alia probatio ad eruendam veritatem non est.*“, neboli otrokovi lze věřit pouze tehdy, není-li jiný důkaz. Ovšem ne vždy se tato zásada v praxi naplňovala. Přesto toto pravidlo opět reaguje na skutečnost, kterou jsem právě uvedla, tedy otrok je služebníkem pána, proto si nedovolí vypovídat proti němu.

Paulus na jiné místě (D 22, 3, 7) poukazuje na to, že „*cum probatio prioris fugae deficit, servi quaestioni credendum est: in se enim interrogari, non pro domino aut in dominum videtur.*“ Podle tohoto ustanovení lze přijmout výpověď otroka, ale pouze pro případ útěku, další podmínkou je opět situace, že není jiného (rozuměj spolehlivějšího) důkazu a konečně poslední okolností je znovu použití tolik oblíbených mučidel. Z druhé části věty je patrné, proč v takovém případě je v pořádku vyslýchat otroka: v takových případech je totiž zřejmé, že je vyslýchán vůči sobě samému, tj. svému skutku, nikoli pro nebo proti pánovi. Zde už jsme nicméně v dikci trestního práva, o kterém blíže pojednávají následující řádky.

4. MAJETKOPRÁVNÍ POSTAVENÍ OTROKOVO A PROBLEMATIKA PECULIA

V oblasti majetkoprávní jsou z hlediska aspektu, který zde sledujeme, podstatné hlavně dva okamžiky: tzv. *peculium* a dále také otázka možnost „zastupování“ pána otrokem, tedy úvaha nad tím, kdy může otrok za pána uzavřít smlouvu nebo jiný právní úkon.

K prvnímu řečenému: totálním prolomením učení o otroku jako věci *de iure* je bezpochyby fenomén zvaný *peculium*. Totiž v *peculiu* byl majetek, který spravuje otrok (případně také syn *paterfamilias*). Otroka není sice vlastníkem majetku *de iure*, ale *de facto* je velmi svobodný v nakládání s ním – tj. zase jsme svědky toho, že je respektována autonomie otrokovy vůle (a podobně je tomu u syna).

Ke vzniku *peculia* docházelo tak, že *paterfamilias*, resp. obecně otrokář, vyčlenil část ze svého majetku otrokovi (synovi), typicky řemeslnickou dílnu nebo část pole s tím, že otrok má na tomto poli hospodařit sám. Typicky pak otrok hospodařil s přiděleným majetkem

samostatně a pán požadoval jen část úrody nebo výtěžku. Někdy je proto vymezení peculia otrokovi chápáno jako dar. Zajímavým způsobem popisuje vztah pán a otroka k peculiu Buckland, podle něhož pán má k peculiu držbu, přičemž dva pojmové znaky, které jsou třeba ke splnění držby, jsou „rozděleny“ v tom smyslu, že pán má animus, úmysl držet, ale současně naplňuje také druhý znak, tj. fyzickou držbu, byť skrze otroka. Jinými slovy, otrok poskytuje fyzický a pán psychický aspekt držby.

Pochopitelně ze vztahu pán – otrok vyplývalo také pánovo oprávnění kdykoli majetek v peculiu odejmout. Formálně je tedy nadále majitelem pán. Samozřejmě se ale nabízí také vyslovit, že pán nepřenechává peculium otrokovi z dobré vůle – je to pro něj výhodné, protože otrok mu může vytvořit přidanou hodnotu. Navíc způsobí-li otrok cizímu škodu, pán sice ručí za její náhradu, nicméně v praxi se samozřejmě uspokojí z peculia.

K tomuto Tureček uvádí, že také v Egyptě otrok mohl, pochopitelně se svolením pána, spravovat majetek a tuto skutečnost podporuje takovou logikou, že pokud existuje důkaz o tom, že ve starém Egyptě ukradl-li něco otrok, musel platit trojnásobek hodnoty věci, je pak jasné, že musel mít z čeho zaplatit. A i v pozemkových knihách se hovoří o „polích otroků.“ Ostatně na jiném místě se znovu uvádí, že s tímto „majetkem“ mohli otroci dokonce obchodovat jak s Římany, tak s Egyptany.

Pro otroka přesto, že pán má možnost jej kdykoli odebrat, má peculium zásadní význam. Časem se totiž, byť ne zcela explicitně, vyvozuje zásada, že otrok může s peculiem nakládat jakýmkoli způsobem. Už v době republiky byla realizována praxe, že peculium otrokovi umožnilo vykoupení na svobodu. Otroci si tedy stádají majetek, rozšiřují jej, a pak si z pekuliárního majetku vykoupí svobodu. Přitom platila zásada, že pán nemůže odebrat peculium bez dalšího: musel k tomu mít závažný důvod (tím jistě bude výše vzpomínaná situace, kdy otrok způsobí škodu, k jejíž náhradě je otrokář povinný), lépe řečeno například v období republiky se odejmutí peculia chápalo jako nemorální. Oficiálně výkon vlastnického práva náleží stále pánovi, ale otrok ho může zvětšovat, nebo zmenšovat.

Také Tacitus v Germanii popisuje velmi značnou míru nezávislosti germánského otroka na pánovi: „Otroků nepoužívají tak, jak je zvykem u nás, kde jsou jednotlivé práce přesně rozděleny mezi čeled: každý z nich má svůj dům, své hospodářství, a tam rozhoduje sám. Pán mu jen ukládá určité dávky (zvýraznila L.O.) – obilí, dobytek, šat – jako pachtýři; jen sem sahá otrokova závislost. Jinak práce v domácnosti vykonává manželka a děti. Trestat otroka tělesně, uvězněním nebo nucenou prací, k tomu dochází málokdy.“ Zde u Germánů sledujeme tedy mimořádnou dávku otrokovy nezávislosti. Stále je ale třeba vnímat skutečnost, jak výrazně se liší stav *de iure* (otrok oficiálně stále pánovi propadá hrdlem, a to i v podmínkách germánského práva) od stavu *de facto* (právě popsany).

5. OTROKOVA ZPŮSOBILOST K PRÁVNÍM ÚKONŮM: OBLIGATIO NATURALIS

V soukromoprávní oblasti je také zajímavé, v jaké míře a jakým způsobem může případně otrok jednat za pána. Pochopitelně pouze za situace, kdy mu k tomu pán dal mandát. Pán ho tedy nechá jednat, což nutně musí znamenat, že otrok má způsobilost k právním úkonům. V opačném případě by to znamenalo, že jeho jednání je bez právních účinků. Ani tento aspekt vztahu otrok: pán nebyl příznačný jen pro římskou říši: také v jiných starověkých státech takovou praxi nalezneme, například v Mezopotámii nebo Číně.

Otrok ovšem má způsobilost, ale přesto není subjektem právního vztahu. Je jakoby prodlouženou rukou pána. Právě z toho důvodu, aby ulehčil pánovu obchodování, je již v době republiky otrokovi ponechána část tzv. *commercias*, neboli práva obchodovat. Ovšem vždy je jeho jednání vedeno zásadou - „*servi conditionem nostram meliorem facere possunt, deteriore non possunt.*“

Opět srovnáme římské právo s úpravou řecko – egyptskou: v osobních vztazích k pánovi se s otrokem zachází jako s věcí, zatímco „ve věcech finančních jsou pokládáni za osoby uzavírající právní smlouvy, jako půjčky, nájmy apod., za svou vlastní osobu právě tak jako za svého pána (zvýraznila L.O.) – půjčky, prodeje, přijímání peněz, spravování majetku. Zde sledujeme jasné projevy otrokovy částečné subjektivity. Navíc je zajímavé, že projevem jeho vůle se zakládá nikoli jen vztah ve prospěch pána, ale také vznikají kontrakty, kde subjektem je otrok sám.

Otrok tedy může kontrahovat, ovšem touto smlouvou s otrokem vzniká tzv. *naturalis obligatio* (naturalis obligatio), tj. typ obligace, při němž vzniká sice dluh a pohledávka, ale dlužník za svůj dluh neručí a věřitel nemá pro svou pohledávku žalobu. Dlužník nicméně může plnit – ale plní vlastně dobrovolně. Toto odlišení od klasické obligace jasně podporuje výše uvedenou zásadu, že otrok nemůže svého pána zavazovat k nějakému plnění. Současně otrok sám nemůže ručit za splnění závazku. Na straně druhé ale právě proto, že fakticky má z čeho případný dluh uspokojit, tj. z *peculia*, bylo možné, aby také vztah uzavřený otrokem měl určitou právní relevanci.

Dokonce sami otrokáři občas uzavírali obchody se svými otroky – z takovýchto vztahů pak otrokům náleží tzv. *adjektické žaloby*. Tento typ žalob už je jednoznačným popřením postulátu, že otrok je jen věcí – a naopak podporuje myšlenku, že otrok je samostatně myslící bytost, která je schopna na základě vlastní vůle jednat samostatně. Pán otroka byl v těchto případech povolán k odpovědnosti, ale pouze do výše *peculia* – „*dumtaxat de peculio*“.

Nyní už tedy sledujeme situaci, která se jeví vzhledem k základní premise o otrokovi jako mluvícím nástroji velmi zajímavou. Praetor dokonce poskytoval otrokovi (stejně jako synovi proti svému otci – ten měl svou majetkoprávní pozici k otrokovi velmi blízko) žalobu i v takovém případě, že zjednal majetkový prospěch, který přešel do majetku pána. Šlo o *actio de in rem verso* a prostřednictvím ní mohl být pán povolán k odpovědnosti až do výše hodnoty tohoto prospěchu.

Takovouto pozici v majetkových záležitostech neměli otroci všude. V tomto smyslu už je římské právo na cestě ke vzniku kasty kolónů. Ale jinde ve starověkém světě nebyla kontraktace otroka vítaným jevem. Chammurapiho zákoník dokonce (§ 7) trestá smrtí toho, kdo převal něco koupí nebo do úschovy od otroka, aniž by ke smlouvě došlo přede svědky a písemně. Zde je však nutné mít na paměti, že tato mimořádně významná právní památka pochází už z období cca. 1700 před Kristem, a rozhodně tedy nemůže vyvrátit trend, který v závěru antiky vzrůstá: pohled na otroka jako lidskou bytost s autonomní vůlí.

6. ZÁVĚR

Příspěvek nemohl svým rozsahem pokrýt celou problematiku vztahu otroka a otrokáře: to ani nebylo účelem. V rámci předloženého tématu konference „*autonomie vůle*“ bylo snahou postihnout spíše mimořádná specifika, která se vážou k otroctví v uvedeném aspektu, přičemž hlavním zaměřením zůstává příspěvek, jak patrně z názvu, u vztahu otroka a jeho pána.

Může, nebo nemůže tedy otrok být stranou sporu nebo právoplatným kontrahentem při uzavírání smlouvy? Jaký je podíl odpovědnosti za škodu, kterou otrok jednoho pána způsobí otroku jinému? Má otrokovo jednání právní důsledky, projeví se nějakým způsobem jeho autonomie vůle? To vše jsou otázky, na které se příspěvek snaží odpovědět, nebo přinejmenším se nad nimi zamýšlí.

Pochopitelně je nasnadě pozastavit se v rámci otroctví nad tím, do jaké míry lze vůbec u otroka uvádět autonomii vůle (jistě vůli má, ale na tomto místě jde o to, zda tato je, nebo není právem reflektována). Obecně bychom totiž čekali, že autonomie vůle bude mít význam pouze ve vztahu dvou subjektů, jež jsou si vzájemně rovny. Nicméně v historii nikdy, ani v Římě, ani v jiných otrokářských státech, neplatilo, že otrok je věcí totožnou s věcmi ostatními. Ve všech těchto státech měla v jistých aspektech význam autonomie jeho vůle, byť někde se jeho jednání právně respektovalo více, jinde málokdy, nebo v malém počtu případů. Obecně pokud jde o soukromoprávní jednání, byl uznáván jeho podíl na subjektivitě tehdy, když to sloužilo ku prospěchu pána. Naopak v trestní oblasti je jakoby najednou chápán jako osobnost v plném slova smyslu: nese vlastně plnou trestní odpovědnost.

Tyto a podobné disproporce v chápání otroka jako věci, resp. naopak jako myslící a konající bytosti, se článek snaží postihnout.

Literature:

- Tureček, J.: Světové dějiny státu a práva ve starověku, Praha: Orbis, 1963, 636 stran
- Kincl, J. et Urfus, V.: Římské právo, Praha: Panorama, 1990, 469 stran, ISBN 80-7038-134-5
- Tacitus: Z dějin císařského Říma, Praha: Svoboda, 1976, 473 stran
- Buckland, W.W.: The Roman Law of Slavery, Cambridge: University Press, 1908, 735 stran
- Tacitus: Letopisy, Praha: Svoboda: 1975, 554 stran
- Falada, D.: Diskriminace a personalita práva – úvaha o sedmi zastaveních, Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, 80-244-0582-2
- Antalová, B.: Senatusconsultum Silanianum (k právnej úprave postavenia otrokov), Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, 56 stran, 80-244-0582-2
- Suetonius: Životopisy dvanácti císařů, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1966, 582 stran
- Obrovská, L.: Některé aspekty právního postavení otroka v antickém Římě a srovnání s jinými starověkými státy, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2008, 52 stran, ISBN 978-80-7380-122-9
- Bartošek, M.: Encyklopedie římského práva, Praha: Pyramida, 1981, 507 stran

*Dávid R., Neckář J., Sehnálek D., (Editors). COFOLA 2009: the Conference Proceedings, 1. edition.
Brno : Masaryk University, 2009, ISBN 978-80-210-4821-8*

- Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách, Brno: Doplněk, 1981, 274 stran, ISBN 80-85765-18-7
- Marcellinus, A: Soumrak římské říše, Praha: Odeon, 1975, 563 stran

Reviewer:
Pavel Salák

Contact – email:
ObrovskLucie@seznam.cz